

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA HUKUKİ, ETİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Prof. Dr. Çetin ELMAS*

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanı Sayın
Kadir ÖZKAYA,

Çok Değerli Yüksek Mahkeme Üyeleri,

Saygıdeğer Meslektaşlarım,

Kıymetli Katılımcılar,

Hanımefendiler, Beyefendiler,

Hepinizi saygı ve muhabbetle selamlıyorum.

GİRİŞ

İklim değişikliği, ekonomik krizler, toplumsal belirsizlik gibi devasa sorunlarla boğuşurken insanlık bir de çok daha köklü bir dönüşümün tam ortasında buldu kendini: yapay zekâ! Bunu sadece bir teknoloji devrimi olarak değil ateşin veya elektriğin keşfiyle kıyaslanabilecek büyüklükte bir dönüşüm olarak görüyorum.

Son yıllardaki gelişmeler, adeta baş döndürücü bir hız ve etkiyle geldi: Artık makineler yalnızca veri işlemekle kalmıyor, aynı zamanda öğreniyor, örüntü tanıyor ve gelişiyor. Hayatımızın hemen her alanına dokunarak rutin alışkanlıklarımızı ve sistemlerimizi köklü şekilde değiştiriyorlar. Sağlıktan finansa, eğitimden güvenliğe kadar her sektörde hizmet ve karar alma süreçlerini temelden etkiliyorlar.

* Gazi Üniversitesi Teknoloji Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü, Öğretim Üyesi, celmas@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9472-2327

Hep birlikte şu soruyu soralım: Sadece birkaç yıl öncesine kadar bilim kurgu filmlerinde görmeye alışkın olduğumuz yapay zekâ, şu anda hayatımızın hangi köşesinde yok ki? Mesela, sabah cep telefonumuzdaki bir uygulama bize hava durumunu bildirirken, akşam izlediğimiz dizileri öneren algoritma da, şehirde yolumuzu bulmamıza yarayan navigasyon da yapay zekânın birer ürünü. Ama tüm bunların ötesinde karşımızda sadece hayran kalınacak bir teknoloji değil hem hukuken hem etik açıdan ciddi sorumluluk ve riskler barındıran bir güç var artık.

Birlikte kısa bir yolculuğa çıkalım: Yapay zekânın nasıl bir gelişim izlediğini ve bizi nereye götürebileceğini hep birlikte sorgulayalım...

I. YAPAY ZEKÂNIN GELİŞİM AŞAMALARI

Öncelikle yapay zekânın evrelerinden söz etmek istiyorum. En başta dar yapay zekâ dediğimiz, tek bir görevi iyi yapan ve başka hiçbir alana esneklik göstermeyen makinelerle işe başladık. Satranç programları, spam filtreleri, yüz tanıma sistemleri ya da navigasyon uygulamaları mesela... Bunlar belirli bir problemi çok iyi çözen ama bu başarıyı bir başka alana taşıyamayan sistemlerdi. Bugün hâlâ hayatımızda en çok rastladığımız yapay zekâ türü bu.

Derken işler değişti. Şimdi üretken yapay zekâ sahneler! Artık sadece hesaplamakla, analiz etmekle kalmayıp metinlerden resimlere, müzikten videolara kadar özgün içerikler de üretebiliyor. ChatGPT ile bir makineye şiir yazdırmak, DALL-E veya Midjourney ile hiç var olmayan tablolar çizdirmek mümkün. Derin öğrenme ve devasa veri setleriyle eğitilen bu sistemler, insan yaratıcılığına meydan okurcasına yeni şeyler sunabiliyor. Paradigma tamamen değişti. Ve sırada, insan seviyesinde zekâyâ sahip olacağı öngörülen “yapay genel zekâ” var.

Henüz tam anlamıyla hayata geçmiş değil ama yakın gele-

cekte, önümüzdeki birkaç yıl içinde gerçekleşmesi konuşuluyor. Bu seviyeye ulaşabilen sistemler; insan gibi sezgi, öğrenme, planlama ve farklı alanlarda problem çözebilme yeteneğine sahip olacak.

Gelecekte ise insan zekâsını aşacak “yapay süper zekâ”-dan söz ediliyor. Bugün için birer varsayım veya bilim kurgu ürünü olsa da önümüzdeki on yıllarda bu noktaya ulaşma ihtimalimiz bizlere yepyeni etik, hukuki ve hatta varoluşsal sorular yöneltecek.

II. YAPAY ZEKÂNIN HAYATIMIZA VE TOPLUMSAL SİSTEMLERE ETKİLERİ

Şimdi biraz daha uygulamaya inelim: Yapay zekâ teknolojileri, hukuk sisteminin gözetim ve profil çıkarma uygulamalarına hızla yerleşiyor.

Yapay zekânın öneri sistemleri ve içerik üretimi, toplumsal ön yargıları güçlendirme riski de taşıyor.

Amazon’un geçmişte kullandığı işe alım algoritması, eski verilerdeki erkek ağırlıklı CV’lerden etkilenip kadın adayları sistematik olarak geri planda bırakıyordu. Bu tür uygulamalar, mevcut toplumsal eşitsizlikleri pekiştirebiliyor.

ABD’de bazı eyaletlerde polis teşkilatlarının yüz tanıma yazılımları kimi ırksal gruplarda çok daha fazla hata yaparak masum insanların suçlu muamelesi görmesine yol açtı. Bu, yapay zekâ destekli kararların masumiyet karinesini bile tehdit edebileceğini gösteriyor.

Ayrıca algoritmaların popüler içeriklere öncelik vermesiyle toplumda fikir çeşitliliği ve kültürel renkler azalıyor; herkes aynı tema, aynı trend ve aynı türden içeriklerle karşılaşılıyor. Bu, toplumsal bakışta tek tipleşmeye ve yeni ön yargıların yerleşmesine zemin hazırlayabiliyor.

Toplum olarak karşımızdaki riskler her geçen gün büyüyor:

- Yapay zekâ önerileriyle beslenen ön yargılar -ister cinsiyetçilik olsun, ister ırkçılık...-, içeriklerin tek bir noktada yoğunlaşması kültürel zenginliğimizi azaltıp tekdüze bir popüler kültüre yol açabilir mi?
- Kamuoyu oluşturma süreçlerinde viral mizahlar, sahte haberler ve yapay zekâ kaynaklı içeriklerin doğruluğu nasıl kontrol edilecek?
- Ve şunu sormak gerekiyor: Bu yeni sorunların çözümünde kim öncü olacak, hangi yaptırım mekanizmaları kurulacak?

III. HUKUKTA YAPAY ZEKÂ

İngiltere’de Luminance ve kira sistemleri hukuk firmalarında sözleşme ve belge analizinde etkin olarak kullanılıyor. Çin’de e-ticaret ve online davalara bakan “Internet Court” sistemine karar destek sunuluyor. ABD’de LexisNexis veya Thomson Reuters gibi devler, dava araştırmasından sonuç tahminine kadar karar süreçlerinde destek sunuyor.

A. ŞARTLI TAHLİYELERDE YAPAY ZEKÂ KARARLARI

ABD’de COMPAS, İngiltere’de HART gibi algoritmalar şartlı tahliye değerlendirmelerinde kullanılıyor. Avustralya ve birçok ülkede risk analizleri için yapay zekâ destekli araçlar uygulanıyor.

B. GÖZETİM, YÜZ TANIMA, PROFİL ÇIKARMA

Çin’de sosyal kredi sistemi, yüz tanıma kameraları; Moskova’da 200 binden fazla kamerayla yaygın gözetim; Hindistan’ın biyometrik kimlik projeleri... Avrupa’da ise Interpol ve Europol, suçluları izlemek için yapay zekâdan faydalıyor.

Kişisel verilerden profiller oluşturmak Çin, Avrupa ve Singapur’da yeni norm oldu; finans ve sağlık sektörleri bu profillemeyi karar süreçlerine entegre ediyor.

Suç tahmin algoritmaları ABD, Pakistan, Brezilya, İsrail ve Almanya'da şehir güvenliğinden terörle mücadeleye, "öngörücü polislik" gibi alanlarda aktif olarak kullanılıyor.

IV. YAPAY ZEKÂ, DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI: İKİLEMLER ÇAĞI

Gelin, biraz da yapay zekânın toplumsal ve siyasi hayatımıza getirdiği büyük sorulara göz atalım...

A. MANİPÜLASYON VE ALGI YÖNETİMİ

Yapay zekâ algoritmaları, sosyal medya ve dijital platformlar üzerinden kişiye özel içerik önerileriyle toplumsal algıyı yönlendirebiliyor. Örneğin, 2018 yılında ortaya çıkan Cambridge Analytica skandalında milyonlarca Facebook kullanıcısının verileri toplanarak insanların siyasi tercihlerine göre manipülatif reklamlar gösterildi. Böylece bazı seçmenlerin kararları suni şekilde etkilenmiş oldu.

Bir başka örnek ise TikTok ve YouTube gibi platformlarda içeriklerin kullanıcı bağımlılığını artıracak biçimde sunulmasıdır. Bu platformlarda, algoritma kullanıcının hangi içeriklere tepki verdiğini izleyerek onun dünya görüşünü daraltan ve yankı odası etkisi yaratan videoları öne çıkarıyor. Böylece insanlar farkında olmadan sadece kendi görüşlerini destekleyen içeriklere maruz kalabiliyor, toplumsal kutuplaşma derinleşebiliyor.

Bu durumda cevaplamamız gereken çok çeşitli sorular kafamızda beliriyor. Örneğin;

- Kişiye özel reklamlar, önerilen içerikler acaba ne zaman masum hedeflemeden tehlikeli manipülasyona dönüşüyor?
- Sosyal medya algoritmaları, bizi daha uzun süre ekranda tutmak için duygularımızı istismar ederse bunu kim ve nasıl denetleyecek?

- Bir “filtre balonu (filter bubble)” veya “yankı odası (echo chamber)” içinde boğulurken çevremizde yalnızca kendi fikirlerimizi duymaya başlamak, toplumsal kutuplaşmayı artırmıyor mu?

B. SEÇİM SİSTEMLERİ VE SİYASİ REKABET

Yapay zekâ, seçim süreçlerini şeffaflaştırmak yerine manipülasyona da açık hâle getirebiliyor. Hindistan’ın 2019 genel seçimlerinde, siyasetçiler yapay zekâ destekli araçlarla kendi dillerinde otomatik ses klonları ve kişiselleştirilmiş mesajlar hazırlayarak milyonlarca seçmene ulaştı. Bu durum, seçmenin iradesinin doğal akışında değişiklik yaratabildi.

Kenya’nın 2017 seçimlerinde ise sosyal medya üzerinden yayılan sahte haberler ve yapay zekâ ile üretilmiş kişisel reklamlar, kamuoyunu belirli adaylara yöneltmede etkili oldu ve seçimlerin güvenilirliği ciddi şekilde sorgulandı.

Bazı ülkelerde, siyasi partiler arasında yapay zekâ teknolojilerine erişimde eşitsizlikler ortaya çıkabiliyor; kaynakları güçlü partiler, zayıf olanlara göre daha etkili propaganda ve veri analizi yapabiliyor. Bu durum siyasi rekabetin eşitliğini bozabiliyor. Örneğin;

- Acaba yapay zekâyâ sahip partiler, seçmenlere kişisel analiz ile kampanya mesajları gönderdiğinde “özgür irade” hakkı zedelenmiş olmuyor mu?
- Rekabet ortamı hâlâ adil kalıyor mu?
- Oylama ve sayım süreçlerinde yapay zekâ kullanılırsa seçim güvenliğini hangi önlemlerle sağlayacağız?

C. DEEPFAKE VE BİLGİ KİRLİLİĞİ

Yapay zekâ sayesinde oluşturulan deepfake (sentetik medya) içerikler, bilgi kirliliğini hızla yayabiliyor. 2022’de Ukrayna’da ortaya çıkan, Başkan Zelensky’nin teslim olduğu izlenimi veren deepfake video dünya basınında yankı uyandırdı

ve kısa sürede milyonlarca kişiye ulaştı. Tamamen sahte olan bu video, halkın moralini ve uluslararası gündemi etkilemeye çalışıyordu.

Bir diğer örnekte, Slovakya’da 2023’teki seçim öncesi yapay zekâ ile üretilmiş, bir siyasetçinin seçimde yolsuzluk görüşmelerinde bulunduğunu gösteren sahte bir ses kaydı yayıldı. Gerçek olmayan bu içerik, kamuoyu güvenini zedeleyip seçim sonuçlarını tartışmalı hâle getirdi.

Deepfake görsel ve ses teknolojisi, ünlü kişilerin sözlerini veya görüntülerini taklit ederek yalan haberleri inandırıcı ve tehlikeli biçimde yayabiliyor. Bu durumda en azından aşağıdaki sorulara adil cevaplar bulmamız gerekiyor;

- Bir liderin hiç söylemediği bir söz, yapay zekâ tarafından üretilip bir anda dünyayı dolaşabiliyor. Böyle bir durumda yasal sorumluluk kimde olacak? Platformlar mı, üreten mi, paylaşan mı?
- Seçimlere etki edecek deepfake’ler ortaya çıkarsa sonuçların iptali veya yeniden seçim gibi çözümler mümkün olabilir mi?
- Bu sahte içeriklerle mücadele için geliştirilecek deepfake algılama teknolojisi, ifade özgürlüğünü zedelemekten nasıl uygulanacak?

V. KARŞIMIZDAKİ BÜYÜK HUKUKİ, ETİK VE FELSEFİ SORULAR

Kısacası, yapay zekâ teknolojilerinin olumlu olanakları kadar demokrasi, insan hakları ve toplumsal adalet açısından da dikkatle izlenmesi gereken, örneklerle somutlaşan ciddi riskleri bulunuyor.

Şimdi daha soyut ama gelecek için hayati önem taşıyan konulara değinmek istiyorum:

A. FİKRÎ MÜLKİYET VE SAHİPLİK

Son yıllarda yapay zekâ ile üretilen sanat eserleri, müzikler ve metinler dünya genelinde tartışma yarattı. Örneğin bir sanatçı Midjourney ya da DALL-E gibi bir üretken yapay zekâ aracı kullanarak ilham veren bir tablo oluşturduğunda, bu tabloyu üreten kişi, programı geliştiren şirket veya algoritmaya eğitim verisi sağlayanlar arasında mülkiyet hakkı kime ait olacak? Benzer şekilde OpenAI'nin GPT sistemine komut vererek yazdırılan bir romanın yazarı, kullanıcı komutu veren kişi mi yoksa modelin geliştiricisi mi asıl hak sahibi olacak? 2023 yılında ABD'de, yapay zekâ ile oluşturulan bir çizgi romanın telif hakkı davası buna güzel bir örnektir: Mahkeme, tamamen yapay zekâ ürünü olan resimlerin telif hakkı olamayacağına karar verdi.

Önümüzdeki yıllarda hukukçuların aşağıda sıralanan soruların cevaplarını bulmaları gerekecektir:

- Yapay zekâ tarafından tamamen veya kısmen üretilen bir eserin gerçek sahibi kim olmalı?
- Eğitim verilerini sağlayanlar, algoritmanın çıktısı üzerinde hak iddia edebilir mi?
- İnsan, yalnızca “yap” komutunu veren pozisyonda ise sanatsal değerin ve eserin sahibi kabul edilebilir mi?

B. HUKUKİ SORUMLULUK VE CEZA

2022 yılında Berlin'de tam otonom bir aracın trafik kazasına karışması büyük tartışma oluşturdu. Araç, yolun karşısına geçen bir yaya grubunu fark edemedi ve bir kaza meydana geldi. Peki, böyle bir durumda tazminat ve ceza kime ait olacak? Araç sahibi mi, yazılım geliştirici firma mı yoksa üretici mi sorumlu tutulmalı?

Bir başka güncel örnek: ABD'de bazı büyük bankalarda yapay zekâ destekli finans analizi kullanan sistemlerin “yan-

liş öneriyle” büyük zarara yol açması sonrası, sorumluluğun kimde olduğu tartışma konusu oldu. Bu durumda;

- Otonom araç ya da yapay zekâ tabanlı bir sistem hata yaptığıında hukuken kim sorumlu tutulmalı?
- Bir yapay zekâ sistemi etik bir ikilemde seçim yapmak zorunda kalırsa sonuçlarının hukuk önünde sorumlusu kim olmalı?
- Yapay zekâ yoluyla kasıtlı olarak yanlış veri üretildiğinde (örneğin finansal manipülasyon) bu dolandırıcılık sayılır mı ve kim cezalandırılmalı?

Ayrıca yapay zekânın insan sağlığı üzerindeki etkileri de ciddi bir konu: Yapay zekâ tabanlı bir sağlık yazılımı yanlış teşhis koyduğunda hekim mi, yazılım firması mı sorumlu sayılacak?

C. HUKUKİ KİŞİLİK VE YAPAY ZEKÂ

2017 yılında bir robot olan Sophia, Suudi Arabistan tarafından vatandaşlık aldı. Bu, bir yapay zekânın "hukuki kişilik" statüsüne olası bir örnek olarak çok tartışıldı. 2020’de Güney Afrika’da, yapay zekâ tarafından yapılan bir buluş için patent başvurusu yapıldı. Birçok hukukçu, yapay zekâlara elektronik kişilik tanınmasının gelecekte şirket yönetiminde veya ekonomik alanda yapılacak başvuruların önünü açıp açmayacağıı sorguluyor.

- Benzer şekilde yapay zekâyı yasal olarak kişilik, örneğin elektronik kişilik verilebilir mi?
- Yapay zekâ sistemleri kendi adına hak veya yükümlülük üstlenebilir mi?
- Bir yapay zekâ CEO olduğunda, verdiği kararlardan kim sorumlu olacak?

D. ETİK VE TOPLUMSAL RİSKLER

2018’de Amazon’un geliştirdiği bir işe alım algoritmasında, sadece erkeklerin bulunduğu geçmiş veriler sebebiyle kadınlar sistemli olarak elendi. Yapay zekânın basitçe “tarafsız” çalıştığını düşünmek bu tür sosyal sonuçların önüne geçemiyor.

Benzer bir şekilde, ABD polisinin kullandığı yüz tanıma sistemlerinde özellikle siyahi vatandaşların yanlış şekilde suçlu olarak tespit edilme oranı yüksek çıktı. Bu durum masum insanların mağduriyetine yol açtı ve binlerce soruyu doğurdu:

- Verilerdeki ön yargıların yapay zekâ kararlarına yansımaları durumunda sorumluluk kime aittir?
- İnsanlar, yapay zekâ ile alınan kararlara ne ölçüde itiraz edebilmelidir?
- Yapay zekâlı otonom silahların işlediği bir “savaş suçunda” sorumlu kimdir?

E. VAROLUŞSAL VE FELSEFİ SORULAR

Yapay zekâ araştırmacılarının geliştirdiği bazı sohbet robotları, kendini “canlı” ya da “bilinçli” ilan edebiliyor. Google’ın LaMDA adlı sistemiyle sohbet eden bir mühendisin yapay zekânın “farkındalık” geliştirdiğini iddia etmesi dünya basınına yansımıştı.

Öte yandan Japonya ve ABD gibi ülkelerde insanlar, yapay zekâ ile romantik ilişkiler geliştirebiliyor, hatta sanal partnerlerle evlilikler bile gündeme geldi.

Bazı sosyal medya yapay zekâlarının dinî ve ideolojik içerik üretmesi ise ifade ve inanç özgürlüğü açısından tartışmalara yol açıyor. Örneğin;

- Bir yapay zekâ, bilinç kazandığını iddia ederse ona herhangi bir hak tanınmalı mıyız?

- Yapay zekânın kapatılması ya da silinmesi “ölüm” benzeri bir etik problem midir?
- Yapay zekâ ile romantik veya dostane bağlar geliştirmek insani ilişkiler açısından ne anlama gelir?
- Yapay zekâ tarafından üretilen dinî ya da ideolojik içerikler hangi sınırlar içinde değerlendirilmelidir?

SONUÇ

Değerli Konuklar,

Gördüğümüz gibi, yapay zekâ ile gelen dönüşüm yalnızca teknolojik değil, hukukumuzu, etik anlayışımızı ve toplumsal düzenimizi kökten sorgulamamıza yol açıyor. Bu sorulara vereceğimiz cevaplar, sadece bugünü değil gelecek nesillerin dünyasını da şekillendirecek. Yolun başındayken hep beraber düşünmeli, tartışmalı, insan onurunu ve toplumsal adaleti merkeze alan çözümler üretebilmeliyiz.

Hepinizi tekrar sevgi ve saygıyla selamlıyor, bu zorlu ama bir o kadar heyecan verici yolculukta birlikte akıl yürütmeye, birlikte çözüm üretmeye davet ediyorum.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.